

Emilia Gulińska, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

## **Obywatelska inicjatywa ustawodawcza**

### **Legislative Initiative by Citizens**

przesłanie tekstu 1 lipca 2015 r., ocena 26 września 2015 r.

#### **Abstrakt**

W poniższym artykule została przybliżona problematyka obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej. Praca przedstawia podstawę prawną omawianej instytucji, podmioty którym ona przysługuje. Zanalizowane zostały również jej ograniczenia, wymogi formalne projektu obywatelskiego, jak również przedstawiona została procedura wnoszenia projektów obywatelskich.

**Słowa kluczowe:** inicjatywa obywatelska, projekt obywatelski

#### **Abstract**

In this following article is the approximate issue of civic legislative initiative. The work presents the legal basis of the discussed institution, entities which she is entitled. Have also been analyzed its limitations, the formal requirements of civic project, procedure has also been presented to submitted of civic project.

**Keywords:** citizens' initiative, civic project

Od pierwszych wolnych wyborów po upadku komunizmu w 1989 roku minęło już 26 lat. Mimo że demokratyczność systemu władzy w Polsce uznawana jest za pewną oczywistość, to jednak w życiu publicznym jest coraz mniej refleksji na temat tego czym jest demokracja, w jakim stopniu udział społeczeństwa jest konieczny do podejmowania decyzji przez rządzących? O udziale obywateli w rządzeniu słyszymy zazwyczaj podczas kampanii wyborczych – prezydenckich, parlamentarnych, samorządowych. Po zakończeniu tych kampanii, życie wraca na stare tory, głos wyborców traci na znaczeniu. Udział obywateli w sprawowaniu władzy w państwie, czyli w decydowaniu o własnym losie, sprawia, że ważne jest, by obywatele zarówno znali, jak i rozumieli mechanizmy sprawowania władzy. Zgodnie z definicją demokracji bezpośredniej, jest ona jednym ze

sposobów sprawowania władzy przez naród. Polega ona na bezpośrednim sprawowaniu władzy przez ogół obywateli, a nie przez wybranych w wyborach przedstawicieli. Ważnym narzędziem prawnym sprawowania władzy przez naród jest obywatelska inicjatywa ustawodawcza, która pozwala na przedstawianie własnych projektów ustaw bezpośrednio przez samych obywateli<sup>1</sup>.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.<sup>2</sup> prawo obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej reguluje w art. 118 ust. 2 stanowiąc, iż: „Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie co najmniej 100 tys. obywateli mających prawo wybierania do Sejmu”. Przepis ten po raz pierwszy został wprowadzony do Konstytucji RP i jako konkretyzujący formułę o bezpośrednim sprawowaniu władzy przez naród zawarty w art. 4 ust. 2 ustawy zasadniczej został w piśmiennictwie oceniony pozytywnie<sup>3</sup>, mimo tego, iż nie pozostawia wątpliwości, że ta forma bezpośredniego sprawowania władzy przez naród uznana musi być, jako jedynie inicjatywa „uruchamiająca” działalność Sejmu, za formę niewładczą demokracji bezpośredniej<sup>4</sup>. Tryb postępowania w sprawie obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej precyzuje ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli<sup>5</sup>.

Obywatelską inicjatywę ustawodawczą z jednej strony należy traktować jako krok ku rzeczywistemu równouprawnieniu form demokracji pośredniej i bezpośredniej, z drugiej zaś jako instrument umożliwiający czynny udział w procesie legislacyjnym przez zbiorowy podmiot suwerenności<sup>6</sup>. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje grupie 100 tys. obywateli mających czynne prawo wyborcze. Będą to więc obywatele polscy, którzy ukończyli 18 lat i nie są pozbawieni praw publicznych, wyborczych oraz nie są ubezwłasnowolnieni. Nie muszą oni zamieszkiwać na terenie Rzeczypospolitej Polskiej<sup>7</sup>.

Konstytucja nie przewiduje wprost żadnych ograniczeń co do przedmiotowego zakresu projektów obywatelskich, co nie oznacza jednak, iż takie ograniczenia nie istnieją. Również ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli nie wskazuje wyraźnie zakresu spraw, które nie mogą być przedmiotem inicjatyw wykonywanych przez obywateli<sup>8</sup>. Art. 3 ustawy o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej stanowi, iż obywatelski projekt ustawy nie może dotyczyć spraw, dla których Konstytucja zastrzega wyłączną właściwość innym podmiotów, którym przysługuje inicjatywa ustawodawcza. Przepisem szczególnym, który wyłącza przewidziane w art. 118 prawo do wystąpienia z inicjatywą ustawodawczą jest również art. 235 ust. 1 Konstytucji RP, który określa krąg podmiotów uprawnionych do składania projektów szczególnej ustawy w polskim systemie źródeł prawa, a mianowicie ustawy o zmianie Konstytucji. Zgodnie z tym przepisem projekt zmiany Konstytucji przedłożyć może 1/5 posłów, Senat

oraz Prezydent Rzeczypospolitej. Oznacza to, iż żaden inny podmiot takiego prawa nie posiada, ani zatem obywatele ani Rada Ministrów nie mogą przekładać projektów zmiany Konstytucji. Kolejne ograniczenia dotyczą kwestii, które zostały zastrzeżone do wyłącznej właściwości innych organów. Art. 221 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przewiduje, że inicjatywa ustawodawcza w zakresie ustawy budżetowej, ustawy o prowizorium budżetowym, zmiany ustawy budżetowej, ustawy o zaciąganiu długu publicznego oraz ustawy o udzielaniu gwarancji finansowych przez państwo przysługuje wyłącznie Radzie Ministrów. Ponadto projekty obywatelskie nie mogą dotyczyć kompetencji organów państwowych, które na mocy art. 90 ust. 1 Konstytucji przekazane zostały organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu. Regulacja ta odnosi się do spraw przekazanych organom Unii Europejskiej na mocy traktatu akcesyjnego. Ponieważ akty prawa europejskiego, zgodnie z art. 91 ust. 3 Konstytucji znajdują się w hierarchii aktów powszechnie obowiązujących w Polsce powyżej ustaw, nie mogą być przez ustawy zmieniane, a tym samym nie jest możliwe wykonanie w tym przedmiocie inicjatywy ustawodawczej przez obywateli. Ograniczenie w tym zakresie obejmuje szereg spraw o charakterze gospodarczo – finansowym i społecznym. Kolejne ograniczenie wynika z art. 112 Konstytucji, który ustanawia zasadę autonomii Parlamentu, zgodnie z którą organizację wewnętrzną i porządek prac Sejmu oraz tryb powoływania i działalności jego organów, jak też sposób wykonywania konstytucyjnych i ustawowych obowiązków organów państwowych wobec Sejmu określa Regulamin Sejmu uchwalony przez Sejm.

Projekt obywatelski musi odpowiadać tym samym wymogom, co projekty wnoszone przez inne podmioty. Może on mieć ten sam przedmiot regulacji, co projekty zgłaszane przez inne podmioty i w ten sposób stanowić alternatywne rozwiązanie danej kwestii<sup>9</sup>. Procedura postępowania z takim projektem ustawy jest kilkuetapowa<sup>10</sup>. Pierwszym jej elementem jest stworzenie projektu ustawy. Zgodnie z art. 34 Regulaminu Sejmu projekt ustawy składa się w formie pisemnej na ręce Marszałka Sejmu, wnosząc projekt wnioskodawca wskazuje swego przedstawiciela upoważnionego do reprezentowania go w pracach nad tym projektem. Do projektu ustawy dołącza się uzasadnienie, które powinno:

- wyjaśniać potrzebę i cel wydania ustawy;
- przedstawiać rzeczywisty stan w dziedzinie, która ma być unormowana;
- przedstawiać przewidywane skutki społeczne, gospodarcze, finansowe i prawne;
- wskazywać źródła finansowania, jeżeli projekt ustawy pociąga za sobą obciążenie budżetu państwa lub budżetów jednostek samorządu terytorialnego;
- przedstawiać założenia projektów podstawowych aktów wykonawczych;

- zawierać oświadczenie o zgodności projektu ustawy z prawem Unii Europejskiej albo oświadczenie, że przedmiot projektowanej regulacji nie jest objęty prawem Unii Europejskiej<sup>11</sup>.

Drugim etapem jest powstanie komitetu inicjatywy ustawodawczej. Do jego zadań zaliczymy czynności związane z przygotowaniem projektu ustawy, jego rozpowszechnieniem oraz czynności dotyczące kampanii promocyjnej, a także organizacją zbierania podpisów obywateli popierających projekt. Komitet występuje pod nazwą uzupełnioną o tytuł projektu ustawy (art. 5 ust. 1 ustawy o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej), np. komitet inicjatywy ustawodawczej projektu ustawy o rodzinnych ogrodach działkowych.

Komitet może utworzyć grupa co najmniej 15 obywateli polskich, którzy mają prawo wybierania do Sejmu i złożyli pisemne oświadczenie o przystąpieniu do komitetu, ze wskazaniem imienia (imion) i nazwiska, adresu zamieszkania oraz numeru ewidencyjnego PESEL (art. 5 ust. 2 cytowanej ustawy). W imieniu i na rzecz komitetu występuje pełnomocnik komitetu lub jego zastępca, wskazani w pisemnym oświadczeniu 15 osób tworzących komitet (art. 5 ust. 3). Komitet posiada osobowość prawną, którą nabywa z chwilą przyjęcia przez Marszałka Sejmu zawiadomienia (art. 5 ust. 4).

Po zebraniu 1000 podpisów obywateli popierających projekt, pełnomocnik komitetu zawiadamia Marszałka Sejmu o utworzeniu komitetu. W zawiadomieniu podaje się:

- pełną nazwę komitetu oraz dokładny adres jego siedziby;
- dane osób, które przystąpiły do komitetu, tj. imię (imiona), nazwisko, adres zamieszkania oraz numer PESEL;
- dane: imię (imiona), nazwisko, adres zamieszkania i numer ewidencyjny PESEL pełnomocnika komitetu oraz jego zastępcy.

Do zawiadomienia załącza się projekt ustawy, spełniający warunki wraz z załączonym wykazem 1000 podpisów obywateli popierających projekt (art. 6 ust. 1-3 ustawy o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej).

Jeżeli zawiadomienie odpowiada określonym warunkom Marszałek Sejmu, w terminie 14 dni od jego doręczenia, postanawia o przyjęciu zawiadomienia. Postanowienie o przyjęciu zawiadomienia doręcza się niezwłocznie pełnomocnikowi komitetu (art. 6 ust. 4 ustawy cytowanej ustawy). W przypadku stwierdzenia braków formalnych zawiadomienia, Marszałek Sejmu, nie później niż w terminie 14 dni od dnia otrzymania zawiadomienia, wzywa pełnomocnika komitetu do ich usunięcia w terminie 14 dni. Nieusunięcie braków powoduje odmowę przyjęcia zawiadomienia. Umotywowane postanowienie Marszałka Sejmu o odmowie przyjęcia zawiadomienia może być przez

pełnomocnika komitetu zaskarżone do Sądu Najwyższego w terminie 14 dni od daty doręczenia. Sąd Najwyższy rozpatruje skargę w terminie 30 dni, w składzie 7 sędziów, w postępowaniu nieprocesowym. Od postanowienia Sądu Najwyższego nie przysługuje środek prawny (art. 6 ust. 5 ustawy o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej).

Po otrzymaniu postanowienia lub postanowienia Sądu Najwyższego uwzględniającego skargę, komitet ogłasza, w dzienniku o zasięgu ogólnopolskim, fakt nabycia osobowości prawnej, adres komitetu oraz miejsce udostępnienia projektu ustawy do publicznego wglądu (art. 7 ust. 1 cytowanej ustawy). Maksymalny czas prowadzenia kampanii promocyjnej i zbierania podpisów został ograniczony postanowieniem art. 10 ust. 2 ustawy o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli do 3 miesięcy od daty postanowienia Marszałka o przyjęciu zawiadomienia o utworzeniu komitetu lub postanowienia Sądu Najwyższego uwzględniającego skargę na odmowę przyjęcia zawiadomienia<sup>12</sup>.

Zbieranie podpisów stanowi trzeci etap wnoszenia projektu ustawy pochodzącego z inicjatywy obywatelskiej. Pod projektem takiej ustawy musi podpisać się 100 tys. obywateli, którzy mają prawo wybierania do Sejmu<sup>13</sup>. Zgodnie z art. 6 ust. 1 zdanie 2 ustawy o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli popierających projekt przedstawianych wraz z zawiadomieniem o utworzeniu komitetu stanowi część wymagalnej liczby 100 tys. podpisów osób popierających projekt (art. 6 ust. 1 ustawy o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej). Projekt ustawy musi być wyłożony do wglądu w miejscu zbierania podpisów. Obywatel, który chce udzielić poparcia i podpisać się pod projektem składa swój podpis na wykazie obok swojego imienia (imion) i nazwiska, adresu zamieszkania i numeru PESEL. Podpis musi być własnoręczny. Wycofanie swojego poparcia pod projektem ustawy nie jest skuteczne<sup>14</sup>.

W ciągu 3 miesięcy od wydania postanowienia o przyjęciu zawiadomienia (lub postanowienia Sądu Najwyższego korzystnego dla komitetu) komitet inicjatywy ustawodawczej powinien wnieść do Marszałka Sejmu projekt ustawy wraz z co najmniej 100 tys. podpisów popierających. Marszałek Sejmu odmawia przyjęcia projektu, gdy stwierdzi, że treść ustawy lub uzasadnienia została zmieniona. Odmawia zaś nadania biegu projektowi, jeżeli po sprawdzeniu podpisów przez Państwowy Komitet Wyborczy, liczba prawidłowych podpisów okaże się mniejsza niż ustawowo wymagana. Brak jest jednak możliwości uzupełniania podpisów w czasie postępowania weryfikacyjnego. Rozwiązanie takie wydaje się dyskryminować obywatelski wniosek w stosunku do innych procedur, np. w sytuacji zaistnienia braków formalnych dotyczących rejestracji listy kandydatów zgłaszanej w wyborach do Sejmu, umożliwia się ich uzupełnienie w terminie 3 dni.

Uniemożliwienie uzupełnienia wniosku przed upływem ustawowego terminu należy uznać za bezpodstawne utrudnianie realizacji obywatelskiej inicjatywy<sup>15</sup>.

Zainteresowanie mechanizmem inicjatywy uchwałodawczej wśród obywateli z każdym rokiem jest coraz większe. Od 1999 do końca roku 2013 r. wpłynęło do Marszałka Sejmu aż 120 zawiadomień o utworzeniu komitetu obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej. Tylko w 2013 r. takich zawiadomień zgłoszono 7, nieco więcej bo 9 w roku 2012. Chociaż statystyki wyglądają obiecująco, to liczba komitetów, którym udało się złożyć w terminie przygotowany projekt ustawy wraz z listą 100 tys. podpisów czy liczba projektów obywatelskich uchwalonych przez Parlament wyglądają już diametralnie inaczej. Na 116 komitetów zgłoszonych do Marszałka Sejmu, jedynie 42 komitetom udało się wnieść skutecznie swój projekt pod obrady Sejmu. Aż 51 komitetom nie udało się w terminie złożyć projektu ustawy wraz z wymaganą liczbą podpisów. Wielu pomysłodawcom nie udało się otrzymać pozytywnej zgody na rejestrację komitetów choć tendencja polskich władz w tej kwestii ulega poprawie. Jedynie 12 projektów obywatelskich zostało do tej pory uchwalonych, przy czym nie każdy przyjęto w takiej formie, w jakiej został złożony przez projektodawcę<sup>16</sup>. Dla przykładu, projekt ustawy obywatelskiej o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa wpłynął do Sejmu 30 stycznia 2004 r. (projekt dotyczył powołania do życia województwa środkowopomorskiego). 13 kwietnia 2005 r. ówczesny rząd uznał, że zawiera on uchybienia natury legislacyjnej oraz że zasadne wydaje się przeprowadzenie referendum na obszarze zajmującym tereny projektowanego województwa (nic takiego nie miało jednak miejsca). W związku z zakończeniem pracy przez Sejm IV kadencji, projekt został wniesiony pod obrady Sejmu V kadencji 22 grudnia 2005 roku. W dniu 7 marca 2006 r. rząd negatywnie ocenił inicjatywę powołania nowego województwa. Sprawa nie została rozwiązana po myśli wnioskodawców – obywateli<sup>17</sup>.

Praktyka pokazuje również, iż istnieje wiele barier utrudniających obywatelom skuteczne korzystanie z prawa inicjatywy ustawodawczej. Pojawiają się one na każdym etapie, od rejestracji komitetu aż po etap prac parlamentarnych nad projektem. Są to czynniki wynikające zarówno z treści ustawy, jak i z praktyki parlamentarnej. Największy problem to zbyt krótki czas na zebranie wymaganych podpisów pod przygotowanym projektem ustawy. Zebranie 100 tys. podpisów w 3 miesiące jest dla wielu komitetów niewykonalne, gdyż wiąże się z koniecznością zaangażowania ogromnych zasobów ludzkich i technicznych. Do tej pory najwięcej komitetów, bo aż 60, borykało się właśnie z tym problemem. Dla komitetów, którym udało się złożyć w Sejmie swój projekt ustawy, największą barierą okazuje się natomiast zasada dyskontynuacji, która zamiast zostać

całkowicie wyłączona w stosunku do projektów obywatelskich, została jedynie ograniczona do następnej kadencji Sejmu. W praktyce oznacza to, że projekty, które nie zostały rozpatrzone w trakcie kadencji, w której zostały złożone lub w następnej, przepadają ostatecznie i prace nad nimi zostają zakończone. Taki los spotkał do tej pory 15 projektów obywatelskich, które odesłane po pierwszym czytaniu do właściwej komisji, po prostu przepadły. Przykładem takiej sytuacji jest chociażby projekt ustawy o zakazie promowania przemocy w środkach masowego przekazu. Złożony w Sejmie 14 sierpnia 2001 roku po pierwszym czytaniu został przesłany do trzech właściwych komisji, ponieważ prace w komisjach trwały przez całą IV kadencję, nie udało się go uchwalić w terminie. Po zakończeniu IV kadencji projekt przepadł. Pod projektem podpisało się ponad 160 tys. obywateli<sup>18</sup>.

Obywatelska inicjatywa ustawodawcza to instytucja, z której społeczeństwo obywatelskie powinno korzystać częściej. Spowodowało by to może wzrost kultury politycznej w Polsce, nastąpiło by zlikwidowanie lub chociaż ograniczenie zjawiska, występującego za każdym razem w kampaniach wyborczych, zwanego potocznie „kiełbasą wyborczą”.

<sup>1</sup> <https://obywateledecyduja.pl/2012/06/obywatelska-inicjatywa-ustawodawcza-wazne-narzedzie-demokracji/> [dostęp: 29.06.2015].

<sup>2</sup> Dz.U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.

<sup>3</sup> J. Kuciński, *Demokracja przedstawicielska i bezpośrednia w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, s. 283.

<sup>4</sup> J. Kuciński, W.J. Wołpiuk, *Zasady ustroju politycznego państwa w Konstytucji z 1997 roku*, Warszawa 2012, s. 276.

<sup>5</sup> Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli, Dz.U. Nr 62 poz. 688, z późn. zm. Dalej jako: ustawa o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej.

<sup>6</sup> B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 586.

<sup>7</sup> Ibidem, s. 586.

<sup>8</sup> A. Rytel-Wawrzocha, *Przewodnik po inicjatywie obywatelskiej*, <http://siec118.pl/dla-organizacji/baza-wiedzy/przewodnik-po-inicjatywie-obywatelskiej/> [dostęp: 29.06.2015].

<sup>9</sup> B. Banaszak, op. cit, s. 586.

<sup>10</sup> M. Zieliński, *Obywatelskie prawo inicjatywy ustawodawczej*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 490.

<sup>11</sup> Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, „Monitor Polski” z 2012 r. poz. 32.

<sup>12</sup> W. Skrzydło, W. Szapował, K. Eckhardt, P. Steciuk, *Konstytucyjne podstawy budowania i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce i na Ukrainie – dobre praktyki*, [w:] *Instytucja obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej w Rzeczypospolitej Polskiej*, Przemysł-Rzeszów 2013, s. 120.

<sup>13</sup> <http://www.infor.pl/prawo/konstytucja/omowienie-konstytucji/81977,Obywatelska-inicjatywa-ustawodawcza.html> [dostęp: 29.06.2015].

<sup>14</sup> Ibidem.

<sup>15</sup> M. Jabłoński, *Obywatelskie prawo inicjatywy ustawodawczej* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 656.

<sup>16</sup> <https://obywateledecyduja.pl/merytorycznie/stan-obecny/> [dostęp: 29.06.2015].

<sup>17</sup> <http://myobywatele.org/baza-wiedzy/analizy/obywatele-bez-glosu/> [dostęp: 29.06.2015].

<sup>18</sup> <https://obywateledecyduja.pl/merytorycznie/stan-obecny/>, [dostęp: 29.06.2015].

## Bibliografia

### Literatura

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

Jabłoński M., *Obywatelskie prawo inicjatywy ustawodawczej* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.

Kuciński J., *Demokracja przedstawicielska i bezpośrednia w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.

Kuciński J., Wołpiuk J. W., *Zasady ustroju politycznego państwa w Konstytucji z 1997 roku*, Warszawa 2012.

Skrzydło W., Szapował W., Eckhardt K., Steciuk P., *Konstytucyjne podstawy budowania i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce i na Ukrainie – dobre praktyki* [w:] *Instytucja obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej w Rzeczypospolitej Polskiej*, Przemysł-Rzeszów 2013.

Zieliński M., *Obywatelskie prawo inicjatywy ustawodawczej*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014.

### Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U Nr 78, poz 483, z późn. zm.

Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli, Dz.U. Nr 62 poz. 688, z późn. zm.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, „Monitor Polski” z 2012 r. poz. 32.

### Internet

<http://www.infor.pl/prawo/konstytucja/omowienie-konstytucji/81977,Obywatelska-inicjatywa-ustawodawcza.html>

<https://obywateledecyduja.pl/>

[http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/53672/26\\_Michal\\_Zielinski.pdf](http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/53672/26_Michal_Zielinski.pdf)



### Emilia Gulińska

---

<http://siec118.pl/dla-organizacji/baza-wiedzy/przewodnik-po-inicjatywie-obywatelskiej/>

<http://myobywatele.org/baza-wiedzy/analizy/obywatele-bez-glosu/>

**Emilia Gulińska:** studentka na kierunku administracja Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu. II wiceprezes ds. organizacyjno-administracyjnych SKN Administratywistów „SKAUTH”. E-mail: emi.gul@wp.pl.

---

